

تامین مالی بنگاه های کوچک و متوسط

مقدمه

امروزه حمایت از بنگاه های کوچک و متوسط یکی از الویت های اساسی در رشد و توسعه اقتصادی بسیاری از کشورها به شمار می رود. این بنگاه ها نقش به سزایی در ایجاد اشتغال، فراهم ساختن بسترهای مناسب برای نوآوری و بهره برداری از منابع مالی کوچک دارند. بر اساس گزارشات مرکز آمار ایران، بخش عمده اشتغال صنعتی کشور (۵۹,۲ درصد) طی سال ۱۳۹۰ در بنگاه هایی با کمتر از ۴۰۰ نفر کارکن متمرکز بوده است. علاوه بر موضوع اشتغال، نمی توان حضور برخی بنگاه های کوچک و متوسط را در زنجیره تامین بنگاه های بزرگ نادیده گرفت. با توجه به اهمیت این بنگاه ها در کشور و وجود موانع مالی که در نهایت منجر به تضعیف عملکرد آنها شده است، پرداختن به موضوع تامین مالی بنگاه های کوچک و متوسط در ایران و سایر کشورهای جهان ضروری به نظر می رسد، لذا در این گزارش پس از تشریح تعاریف گوناگون این بنگاه ها به بحث پیرامون تامین مالی و اعطای تسهیلات به آنها در ایران و سایر کشورهای جهان پرداخته می شود.

تعریف بنگاه های کوچک و متوسط

تعاریف مختلفی به منظور تبیین شرکت های کوچک و متوسط ارائه شده است که در ادامه به برخی از آنها اشاره می شود.

استیری و مشیری (۱۳۹۱) شرکت های کوچک و متوسط را شرکت هایی مستقل تعریف کرده اند که تعداد کارکنان آن از مقدار خاصی تجاوز نمی کند. این مقدار مشخص در کشورهای متفاوت، ثابت نبوده و با توجه به مشخصه های آن کشور خاص، تغییر می کند.

بر اساس تعریف بانک جهانی، شرکت های کوچک و متوسط شرکت هایی هستند که تعداد آنها از ۳۰۰ نفر تجاوز نکند و حداکثر درآمد یا گردش مالی سالانه^۱ و دارایی های آنها نیز ۱۵ میلیون دلار باشد. معیارهایی که توسط این سازمان برای هر یک از بنگاه ها به تفکیک بنگاه های خرد، کوچک و متوسط به کار گرفته می شود، در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۱- معیارهای طبقه بندی بانک جهانی به تفکیک خرد، کوچک و متوسط

طبقه بندی بنگاه	حداکثر تعداد کارکنان (فقر)	حداکثر فروش سالانه یا گردش مالی (هزار دلار)	حداکثر دارایی (هزار دلار)
خرد (Micro)	۱۰	۱۰	۱۰۰
کوچک	۵۰	۳۰۰۰	۳۰۰۰
متوسط	۳۰۰	۱۵۰۰۰	۱۵۰۰۰

منبع: گیسون و وارت، ۲۰۰۸

^۱ Turn over

معاونت بررسی های اقتصادی

صندوق بین المللی پول^۲ و بانک توسعه بین امریکایی^۳ نیز شرکت های کوچک و متوسط را شرکت هایی می دانند که حداکثر تعداد کارکنان آنها ۱۰۰ نفر و حداکثر درآمد یا گردش مالی سالانه آنها ۳ میلیون دلار باشد.

بر اساس تعریف بانک توسعه آفریقایی حداکثر تعداد کارکنان در بنگاه های کوچک و متوسط ۵۰ نفر است و محدودیتی برای درآمد یا دارایی آنها وجود ندارد (گیسون و وارت^۴، ۲۰۰۸).

جدول ۲- معیارهای برخی سازمان های بین المللی در مورد بنگاه های کوچک و متوسط

سازمان ها	حداکثر تعداد کارکنان (نفر)	حداکثر درآمد یا گردش مالی (میلیون دلار)	حداکثر دارایی (میلیون دلار)
بانک جهانی	۳۰۰	۱۵	۱۵
صندوق بین المللی پول	۱۰۰	۳	-
بانک توسعه آفریقایی	۵۰	-	-

منبع: گیسون و وارت، ۲۰۰۸

در اروپا نیز منظور از شرکت کوچک و متوسط، شرکتی است که گردش مالی سالیانه آن از ۵۰ میلیون یورو تجاوز نکرده است و ارزش ترازنامه ای دارایی های شرکت بیش از ۴۳ میلیون یورو نیست. معیارهایی که برای هر یک از بنگاه ها به تفکیک بنگاه های خرد، کوچک و متوسط توسط اتحادیه اروپا به کار گرفته می شود، در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۳- معیارهای اتحادیه اروپا از بنگاه های کوچک و متوسط

طبقه بندی بنگاه	حداکثر تعداد کارکنان (نفر)	حداکثر فروش سالانه یا گردش مالی (میلیون یورو)	حداکثر دارایی (میلیون یورو)
خرد (Micro)	۱۰	۲	۲
کوچک	۵۰	۱۰	۱۰
متوسط	۲۵۰	۵۰	۴۳

منبع: www.ec.europa.eu/enterprise/sme-definition

^۲ Multilateral Investment Fund (MIF)

^۳ Inter-American Development Bank (IADB)

^۴ Gibson, Vaart

معاونت بررسی های اقتصادی

در کشور ترکیه شرکت کوچک و متوسط به شرکتی اطلاق می شود که حداکثر دارای ۲۵۰ نفر کارکن می باشد و گردش مالی سالیانه و ارزش دارایی های آنها از ۴۰ میلیون تتر تجاوز نمی کند. معیارهای کشور ترکیه برای هر یک از بنگاه های خرد، کوچک و متوسط به کار گرفته می شود، در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۳- معیارهای کشور ترکیه از بنگاه های کوچک و متوسط

طبقه بندی بنگاه	حداکثر تعداد کارکنان (نفر)	حداکثر فروش سالانه یا گردش مالی (میلیون تتر)	حداکثر دارایی (میلیون تتر)
خرد (Micro)	۱۰	۱	۱
کوچک	۵۰	۸	۸
متوسط	۲۵۰	۴۰	۴۰

منبع: قانون تعریف بنگاه های کوچک و متوسط ترکیه، اصلاحیه ۴ نوامبر ۲۰۱۲.

تعریف سازمان های مختلف در ایران از بنگاه های کوچک و متوسط یکسان نیست. سازمان های مختلف بنا به مقتضیات کاری خود تقسیم بندی متفاوتی برای بنگاه ها از حیث بزرگی، کوچکی و متوسطی در نظر گرفته اند. در جدول زیر تعبیر سازمان های مختلف از این بنگاه نشان داده شده است.

جدول ۴- معیارهای ایران از بنگاه های کوچک و متوسط

نام سازمان	تعریف حداکثر تعداد کارکنان (نفر)
وزارت صنعت، معدن و تجارت و وزارت جهاد کشاورزی	۵۰
سازمان صنایع کوچک و شهرک های صنعتی	۵-۵۰
آیین نامه اجرایی گسترش بنگاه های کوچک و زود بازده مصوب سال ۱۳۸۰	۵۰
بانک مرکزی	خرد ۱۰
	کوچک ۱۰-۴۹
	متوسط ۵۰-۹۹
	بزرگ بیش از ۱۰۰ نفر

منبع: سخنرانی رئیس کل بانک مرکزی وقت در همایش بنگاه های کوچک و زود بازده، ۲۰ مرداد ۱۳۹۳

معاونت بررسی های اقتصادی

علاوه بر طبقه بندی بنگاه های کوچک و متوسط توسط سازمان های فوق، در کتاب "افزایش توان رقابت پذیری صنعتی" بنگاه های بزرگ؛ بنگاه هایی با بیش از ۴۰۰ نفر کارکن، بنگاه های متوسط؛ بنگاه هایی با تعداد کارکن بین ۵۰ تا ۴۰۰ نفر و بنگاه های کوچک؛ بنگاه هایی بین ۱۰ تا ۵۰ نفر کارکن تعریف شده است. به طور کلی، بر اساس تحقیقات انجام شده می توان گفت؛ رایج ترین معیاری که برای تعیین بنگاه های کوچک و متوسط به کار می روند، "تعداد کارکنان" است. سایر معیارها عبارتند از: میزان سرمایه، ارزش دارایی، گردش مالی یا فروش سالانه و نوع مالکیت.

روش های تامین مالی بنگاه های کوچک و متوسط

اسلامی بیگدلی و بیگدلو (۱۳۸۴) منابع تامین مالی کارآفرینان را به چهار دسته تقسیم می کنند. این چهار دسته عبارتند از: منابع خصوصی تامین مالی^۵، تامین مالی از طریق بدهی (استقراض)^۶، تامین مالی از طریق سرمایه (حقوق صاحبان سهام)^۷ و روش های داخلی تامین مالی^۸.
منابع خصوصی تامین مالی:
منابع خصوصی همان منابع شخصی (پس اندازهای شخصی) و منابع دوستان و آشنایان است.

تامین مالی از طریق بدهی (استقراض):

تامین مالی از طریق بدهی شامل وجوهی است که مالکان کسب و کارهای کوچک قرض نموده اند و باید همراه بهره مربوطه بازپرداخت کنند.

در روش تامین مالی از طریق بدهی، کارآفرین در عین حال که مالکیت شرکت را در اختیار دارد و توان تصمیم گیری خود را از دست نخواهد داد، نسبت به بازپرداخت مبلغ بدهی به همراه بهره متعلقه در دوره های آتی تعهد می نماید. مهم ترین منابع تامین مالی از طریق بدهی عبارتند از: بانک های تجاری، قرض دهندگان مبتنی بر دارایی^۹، اعتبار تجاری^{۱۰}، عرضه کنندگان تجهیزات^{۱۱}، شرکت های تامین مالی تجاری^{۱۲}، مؤسسات وام و پس انداز^{۱۳}، کارگزاری ها، شرکت های بیمه، اتحادیه های اعتباری^{۱۴}، اوراق قرضه، عرضه خصوصی^{۱۵} و کمک های دولتی.

^۵ Private Source of Financing

^۶ Debt Financing

^۷ Equity Financing

^۸ Internal Methods of Financing

^۹ Asset-Based Lenders

^{۱۰} Trade Credit

^{۱۱} Equipment Suppliers

^{۱۲} Commercial Finance Companies

^{۱۳} Credit Unions

^{۱۴} Private Placements

معاونت بررسی های اقتصادی

تامین مالی از طریق سرمایه (حقوق صاحبان سهام):

در تأمین مالی سرمایه ای، سرمایه گذار در زمره مالکان شرکت قرار می گیرد. این روش ضمن این که ریسک را تقسیم می کند، عایدات بالقوه آن را نیز تقسیم می نماید. یکی از مهم ترین مزیت های تأمین سرمایه از طریق سهام این است که نباید همانند یک وام بازپرداخت شود. برخی از منابع رایج این گونه تأمین مالی عبارتند از فرشتگان کسب و کار^{۱۵}، شرکا، شرکت های سهامی بزرگ^{۱۶}، شرکت های سرمایه گذاری مخاطره پذیر^{۱۷}، فروش عمومی سهام^{۱۸}، نام نویسی عرضه شرکت های کوچک^{۱۹}.

روش های داخلی تامین مالی:

کسب و کارهای کوچک لزوماً نمی توانند به وسیله موسسات خارج از سازمان به تامین مالی بپردازند، لذا استفاده از روش های تامین مالی داخلی مانند عاملیت حساب های دریافتی^{۲۰}، اجاره یا اجاره به شرط تملیک (واسپاری)^{۲۱}، کارت های اعتباری^{۲۲} و سود انباشته، با توجه به ظرفیت های ایجاد سرمایه هر کسب و کار می تواند مفید واقع شود.

سازمان توسعه و همکاری های اقتصادی در تازه ترین گزارش خود^{۲۳} فهرستی از روش های تامین مالی بنگاه های کوچک و متوسط را بر اساس میزان ریسک و بازدهی آنها ارائه کرده است که می تواند جایگزین روش های سنتی تامین مالی شود. این روش ها در جدول ۵ به چهار گروه تقسیم بندی شده اند.

^{۱۵}Business Angels

^{۱۶}Corporations

^{۱۷}Venture Capitalist

^{۱۸}IPO – Initial Public Offering

^{۱۹}Small Company Offering Registration – SCOR

^{۲۰}Factoring

^{۲۱}Leasing

^{۲۲}Credit Cards

^{۲۳}Financing SMEs and Entrepreneurs ۲۰۱۴ and OECD SCOREBOARD

معاونت بررسی های اقتصادی

جدول ۵- روش های تامین مالی جایگزین برای کارآفرینان و بنگاه های کوچک و متوسط

ریسک/ بازدهی بالا	ریسک/ بازدهی متوسط	ریسک/ بازدهی پایین	ریسک/ بازدهی پایین
ابزارهای سرمایه (حقوق صاحبان سهام)	ابزارهای ترکیبی	بدهی جایگزین (استقراض)	تامین مالی مبتنی بر دارایی
○ تامین مالی خصوصی (غیر بورسی)^{۳۸} ○ سرمایه گذاری خطرپذیر ○ فرشتگان کسب و کار ○ مشتقات دارایی^{۳۹}	○ بدهی های غیر ممتاز^{۳۱} ○ شراکت خاموش (شراکت بی رأی)^{۳۲} ○ مشارکت مدنی^{۳۳} ○ مشارکت در سود (بدون حق رأی)^{۳۴} ○ اوراق قرضه قابل تبدیل^{۳۵} ○ اوراق قرضه تضمینی^{۳۶} ○ تأمین مالی نیم اشکوب (زیر پله ای)^{۳۷}	○ اوراق قرضه شرکتی^{۲۸} ○ خرید دین توسط واسطه های مالی^{۲۹} ○ اوراق قرضه تحت پوشش^{۳۰}	○ وام مبتنی بر دارایی^{۲۴} ○ تنزیل اسناد دریافتنی ○ تامین مالی خرید^{۲۵} ○ زیر کلید گرفتن انبار^{۲۶} ○ واسپاری^{۲۷}

منبع: ۲۰۱۴، Financing SMEs and Entrepreneurs and OECD Scoreboard

در روش تامین مالی مبتنی بر دارایی، شرکت ها بر اساس اعتبارشان به وجه نقد دست پیدا نمی کنند بلکه بر مبنای ارزش دارایی خاصی که در حوزه کسب و کار خود ایجاد کرده اند، به آن دست می یابند. مهمترین نمونه های تامین مالی مبتنی بر دارایی، تنزیل اسناد دریافتنی، واسپاری (لیزینگ) و تنزیل اسناد دریافتنی است. در روش تامین مالی به وسیله تنزیل (عاملیت) اسناد دریافتنی، یک شرکت اسناد دریافتنی از گروهی با رتبه اعتباری بالا را به شرکت دیگری (عامل) جهت تنزیل اسناد می فروشد. روش زیر کلید گرفتن انبار نیز از جمله روش هایی است که می تواند در ایران نیز به کار گرفته شود. در این روش وام دهی بر مبنای کالاها یا محصولاتی صورت می گیرد که به عنوان وثیقه نگهداری می شوند. این محصولات می تواند در انباری نگهداری شوند که به وسیله قرض دهنده تایید شده باشد. در صورت نگهداری در انبار قرض گیرنده، باید

- ^{۲۴} asset-based lending
- ^{۲۵} purchase order finance
- ^{۲۶} warehouse receipts
- ^{۲۷} leasing
- ^{۲۸} corporate bonds
- ^{۲۹} securitised debt
- ^{۳۰} covered bonds
- ^{۳۱} subordinated loans/bonds
- ^{۳۲} silent participations
- ^{۳۳} participating loans
- ^{۳۴} profit participation rights
- ^{۳۵} convertible bonds
- ^{۳۶} bonds with warrants
- ^{۳۷} mezzanine finance
- ^{۳۸} private equity
- ^{۳۹} equity derivatives

معاونت بررسی های اقتصادی

توسط شخص سوم مستقلاً نیز کنترل شود. این روش فوایدی را برای وام گیرنده به دنبال دارد. وام گیرنده می تواند از مواد خام به عنوان وثیقه اولیه استفاده نماید. بازپرداخت وام نیز همزمان با مصرف واقعی مواد خام صورت می گیرد.

گروه بعدی، ابزارهای بدهی جایگزین هستند که شامل انتشار اوراق قرضه شرکتی، اوراق قرضه تحت پوشش و خرید دین توسط واسطه های مالی می شود. خرید دین توسط واسطه های مالی قابلیت استفاده در ایران را نیز دارد. در این روش، وام اعطایی به بنگاه کوچک و متوسط توسط بانک به شرکت خاصی فروخته می شود. این شرکت اوراق جدیدی را به پشتوانه پرداخت های بنگاه منتشر می کند و به سرمایه گذاران می فروشد. سرمایه گذار ریسک عدم پرداخت بنگاه ها را می پذیرد و سود و اصل آنها را می پردازد. بنابراین، تامین مالی بنگاه های کوچک و متوسط در این روش از سیستم بانکی به بازار سرمایه منتقل می شود.

ابزارهای ترکیبی شامل برخی از اشکال مشارکت، انتشار اوراق قرضه، بدهی های غیر ممتاز و تامین مالی نیم اشکوب (زیرپله ای) می شوند. این روش ها ترکیبی از تامین مالی مبتنی بر دارایی و بدهی هستند و معمولاً برای توسعه شرکت های موجود به کار می روند. در روش بدهی های غیرممتاز، مانده دارایی های یک ورشکست به نسبت ۵/۷ میان بستانکاران تقسیم می گردد. روش تامین مالی نیم اشکوب نیز در واقع نوعی تامین مالی دو رگه با ماهیت بدهی و حقوق صاحبان سهام است که در صورت عدم پرداخت کامل و به موقع، امکان تغییر مالکیت یا بهره دارایی شرکت را برای وام دهنده فراهم می آورد، لذا ریسک این روش برای وام دهنده پایین و برای وام گیرنده به مراتب بالاتر است. در این روش، وام دهنده در صورتی تمایل به پرداخت وام خواهد داشت که شرکت دارای جریان نقدی بالا و پیشینه خوبی از درآمد و رشد باشد و در حوزه صنعت مربوط به خود سرآمد محسوب شود. ط

گروه بعدی مربوط به ابزارهای سرمایه می باشد که نسبت به سایر روش ها ریسک بالاتری را برای بنگاه ایجاد می کند. در میان روش های این گروه تامین مالی شخصی بالاترین ریسک را دارد. چنانچه مراحل شکل گیری یک ایده کارآفرینانه را از مرحله شکل گیری تا تبدیل آن ایده به عمل و تأسیس یک کسب و کار سودآور به شش مرحله زایش (بذرافشانی^{۴۰})، راه اندازی (تأسیس^{۴۱})، مرحله اولیه^{۴۲} (تولید آزمایشی و تکمیل محصول)، رشد، گسترش و بلوغ تقسیم بندی نماییم، روش تامین مالی شخصی در مرحله بذرافشانی کسب و کار قرار می گیرد که ریسک و به مراتب بازدهی بالایی را برای بنگاه به همراه خواهد داشت. پس از آن، روش تامین مالی از طریق فرشتگان کسب و کار قرار دارد که معمولاً سرمایه لازم برای کسب و کار را در مرحله تأسیس فراهم می کنند. در مرحله ای که بنگاه به تولید آزمایشی می پردازد و محصول خود را تکمیل کرده

^{۴۰} Seeding

^{۴۱} Start-up

^{۴۲} early-stage

معاونت بررسی های اقتصادی

است (مرحله اولیه)، می تواند از طریق شرکت های سرمایه گذاری مخاطره پذیر^{۴۳} به تامین مالی بپردازد. در کشور ترکیه بین سال های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۲، سرمایه گذاری در سپرده های سرمایه گذاری مخاطره آمیز بیش از ۷ برابر افزایش یافت، اما در سال ۲۰۱۲ با کاهش تقریباً ۷۱ درصدی از ۳۷۳ میلیون لیر ترکیه در سال ۲۰۱۱ به ۱۱۰ میلیون لیر ترکیه در سال ۲۰۱۲ رسید. در مرحله گسترش و توسعه برخی بنگاه ها از مشتقات دارایی استفاده می نمایند. ابزار مشتقه، اوراق بهاداری هستند که به خودی خود ارزش ذاتی ندارند و ارزش آن ها براساس حقوق صاحبان سهام تعیین می شود. به عبارت دیگر، براساس یک دارایی اصلی یا زیربنایی، اوراق بهادار فرعی ایجاد می گردد. این اوراق بهادار با وجود آن که ارزش ذاتی ندارند ولی مانند یک اوراق بهادار مستقل در بورس معامله می شوند. ابزارهای مشتقه بسیار متنوعی در بازارهای بین المللی وجود دارند ولی مهم ترین آن ها اختیار معامله^{۴۴}، قرارداد آتی^{۴۵} و گواهینامه حق تقدم خرید سهام^{۴۶} هستند.

تسهیلات اعطایی به بنگاه های کوچک و متوسط

نتایج بررسی توان رقابت پذیری بنگاه های صنعتی کشور در کتاب افزایش توان رقابت پذیری صنعتی ایران (مسعود نیلی، ۱۳۹۱) موید تولید ۶۴٫۶ درصد ارزش افزوده کارگاه های صنعتی در سال ۱۳۸۶ توسط ۳٫۱ درصد از کارگاه های با اشتغال بیش از ۴۰۰ نفر است. بر اساس گزارشات مرکز آمار ایران نیز ۶۷ درصد ارزش افزوده کارگاه های صنعتی با بیش از ۱۰ نفر کارکن در سال ۱۳۹۰ متعلق به ۳٫۳ درصد از این کارگاه ها (یعنی کارگاه هایی با بیش از ۴۰۰ نفر کارکن) می باشد.

مطالعات انجام شده در خصوص تسهیلات اعطایی به شرکت های بورسی (فرهاد نیلی، ۱۳۹۲) نشان می دهد که بنگاه های بزرگ با سهم بالای ۷۰٪ از دارایی شرکت های بورسی، حدود ۷۳٪ از تسهیلات بانکی را در بازه زمانی ۹۱-۱۳۸۶ دریافت کرده اند. بر اساس شواهد آماری، بانک ها ترجیح می دهند به بنگاه های بزرگ تسهیلات بدهند. به عبارت دیگر، تمرکز تسهیلات اعتباری در ایران به بنگاه های بزرگ با سهم بالا از تولید ولی با بهره وری پایین اختصاص دارد.

^{۴۳} سپرده ی سرمایه گذاری مخاطره آمیز (VCT)، یک طرح سرمایه گذاری اشتراکی شرکت سرمایه گذاری انگلیسی با سرمایه ی ثابت با سود مالیاتی بالا است که به منظور فراهم سازی سرمایه ی خصوصی سهام داران برای شرکت های کم توسعه و به دست آوردن سرمایه برای گذاران طراحی شده است. VCT ها شکلی از سرمایه خصوصی هستند که به طور عمومی داد و ستد می شوند.

^{۴۴} اختیار معامله (Option) نوعی اوراق بهادار است که در بازار بورس ایران وجود ندارد. اختیار معامله دو نوع کلی دارد: Call یا اختیار خرید و Put یا اختیار فروش. به طور کلی قراردادهای اختیار دربرگیرنده نوعی حق هستند که می توان در صورت لزوم از آن ها استفاده کرد. در قرارداد اختیار خرید، خریدار حق خرید اوراق بهاداری را در زمانی مشخص دارد.

^{۴۵} قرارداد آتی (Future) ابزار مشتقه ای است که بیشتر برای بازار کالاها و ارز کاربرد دارد. در قرارداد آتی دو طرف معامله قرار می گذارند که در زمانی مشخص (مثلاً سه ماه آینده) و با قیمتی معلوم ابزار مورد معامله (کالا یا ابزارهای مالی) را معامله کنند. برخلاف اختیار معامله، در اینجا نوعی تعهد وجود ندارد. معمولاً قراردادهای آتی منجر به تحویل فیزیکی کالا نشده و به صورت نقدی تسویه می شوند.

^{۴۶} گواهینامه حق تقدم خرید سهام (Warrant) اوراق بهاداری است که به دارنده آن اجازه می دهد که سهام عادی را در طول دوره و به قیمت حق تقدم خرید خریداری نماید.

معاونت بررسی های اقتصادی

با توجه به توضیحات فوق، می توان گفت سهم تسهیلات اعطایی به بنگاه های کوچک و متوسط در ایران طی سال های ۹۱-۱۳۸۶ حدود ۲۷ درصد بوده است. این موضوع در حالی است که بنابر گزارش سازمان توسعه و همکاری های اقتصادی، سهم تسهیلات اعطایی به این بنگاه ها در برخی از کشورها (پرتقال، کره و سوئیس) به بیش از ۷۰ درصد می رسد. سهم تسهیلات اعطایی به بنگاه های کوچک و متوسط در ترکیه نیز ۳۷,۵ درصد در سال ۲۰۱۲ بوده که نسبت به ۲۰۱۱ حدود ۲ درصد افزایش یافته است. جدول ۶، سهم این تسهیلات را طی سال های ۲۰۱۲-۲۰۰۷ در کشورهای منتخب نشان می دهد. شایان ذکر است؛ همانطور که در قسمت های پیشین نیز اشاره شد، کشورهای مختلف دارای تعاریف گوناگونی نسبت به بنگاه های کوچک و متوسط می باشند.

جدول ۶- سهم تسهیلات پرداختی به SME ها از مجموع تسهیلات کسب و کار طی سال های ۲۰۱۲-۲۰۰۷ (درصد)

کشورها						۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲
ایران						حدود ۲۷ درصد					
وام های اعطایی به SME ها (as stocks)											
بلژیک	۵۸.۹	۶۰.۵	۶۱	۶۰.۸	۶۳	۶۵.۱					
کانادا	۱۷.۴	۱۵.۶	۱۷.۹	۱۷.۵	۱۷.۵	۱۵.۷					
شیلی	۱۶.۷	۱۵.۲	۱۷.۵	۱۸.۲	۱۸.۲	۱۸.۵					
کلمبیا	۳۳.۴	۳۱	۲۸.۹	۲۷.۱	۲۶.۶	۲۶.۸					
فرانسه	۲۰.۷	۲۰.۳	۲۰.۲	۲۰.۵	۲۰.۷	۲۱.۲					
یونان	n.a.	n.a.	n.a.	۳۸.۵	۳۶.۸	۳۸.۱					
مجارستان	۶۲.۴	۶۰.۶	۶۰	۵۴.۵	۵۴.۴	۶۱.۶					
ایرلند	n.a.	n.a.	n.a.	۶۳.۹	۶۷.۸	۶۷.۵					
اسرائیل	۴۰.۴	۳۶.۶	۳۷.۴	۳۸.۹	۳۹.۸	۴۰.۷					
ایتالیا	۱۸.۸	۱۷.۹	۱۸.۳	۱۹	۱۸.۳	۱۸.۴					
کره	۸۶.۸	۸۲.۶	۸۳.۵	۸۱.۵	۷۷.۷	۷۴.۷					
مکزیک	۱۳	۱۲.۳	۱۲	۱۳	۱۳.۴	۱۶.۱					
نروژ	۴۲.۹	۴۳.۷	۴۰.۴	۴۱	۴۰.۴	n.a.					
پرتقال	۷۸.۳	۷۷.۷	۷۷.۴	۷۷.۳	۷۷.۱	۷۴.۷					
روسیه	n.a.	۱۹.۹	۲۱.۳	۲۳.۷	۲۲.۵	۲۳					
سوریه	۲۱.۶	۲۲	۲۱.۵	۲۲.۱	۲۲.۴	۲۱.۲					
جمهوری اسلواکی	۶۵.۷	۷۷.۱	۷۹.۴	۷۹.۴	۶۵.۸	n.a.					
اسلووانی	۵۴.۸	۵۳.۴	۵۳.۴	۵۷	۶۰.۱	۶۲.۲					
سوئد	۸۸.۹	۸۸.۵	۹۲.۴	۹۱.۱	n.a.	n.a.					
سوئیس	۸۱.۲	۸۱.۱	۸۰.۱	۷۹.۹	۷۸.۸	۷۸.۸					
تایلند	۲۸.۱	۲۶.۶	۲۶.۹	۳۸.۴	۳۶.۸	۳۷.۶					
ترکیه	۴۰.۱	۳۳.۸	۳۱.۷	۳۵.۶	۳۵.۷	۳۷.۵					
انگلستان	۱۹.۶	۱۸	۱۹.۹	۲۱.۲	۲۱.۲	۲۱.۸					

معاونت بررسی های اقتصادی

۲۳.۷	۲۶.۵	۲۹	۲۷.۶	۲۷.۷	۳۰.۱	امریکا
وام های اعطایی به SME ها (as flows)						
۱۱.۶	۱۳	۱۲.۶	۱۱.۸	n.a	n.a	استرالیا
۱۷.۲	۲۰.۷	۱۸.۵	۱۹	۲۳.۹	۲۴.۴	جمهوری چک
۱۶.۳	۱۱.۷	۱۱.۲	۹	۹.۱	۱۲.۳	دانمارک
۲۲.۴	۲۱.۱	۱۵.۳	۱۹.۶	۲۱.۹	۲۷.۱	فنلاند
۴۳	۴۱.۷	۴۲.۸	۴۰.۹	n.a.	n.a.	نیوزلند
۳۰.۱	۳۳	۳۱.۶	۳۰.۳	۳۸.۴	۳۹.۸	اسپانیا

منبع: ۲۰۱۴، Financing SMEs and Entrepreneurs and OECD Scoreboard

اقدامات سایر کشورها برای تامین مالی بنگاه های کوچک و متوسط

با توجه به اهمیت بنگاه های کوچک و متوسط در کشورهای مختلف اقداماتی در راستای تسهیل فرایند تامین مالی این بنگاه ها صورت گرفته است. بر اساس گزارشی که سازمان توسعه و همکاری های اقتصادی به تازگی منتشر کرده است، فهرست اقدامات صورت گرفته در کشورهای مختلف مطابق جدول ۷ می باشد.

جدول ۷- اقدامات سیاستی دولت ها برای بهبود وضعیت دسترسی به منابع مالی بنگاه های کوچک و متوسط

کشورها	اقدامات سیاستی
استرالیا، بلژیک، کانادا، شیلی، کلمبیا، جمهوری چک، دانمارک، فنلاند، فرانسه، یونان، مجارستان، ایرلند، اسرائیل، ایتالیا، کره، مکزیک، هلند، نروژ، پرتغال، جمهوری روسیه، سوریه، جمهوری اسلواکی، اسلوونی، اسپانیا، سوئد، سوئیس، تایلند، ترکیه، انگلستان، امریکا	تضمین وام های دولتی
استرالیا، کانادا، دانمارک، مکزیک، هلند، سوریه، انگلستان	وام و تضمین های خاص برای شروع کسب و کار
استرالیا، بلژیک، کانادا، کلمبیا، جمهوری چک، دانمارک، فنلاند، مجارستان، کره، هلند، نیوزلند، اسپانیا، سوئد	ضمانت صادرات دولتی، اعتبار تجاری
استرالیا، بلژیک، کانادا، شیلی، کلمبیا، جمهوری چک، دانمارک، فنلاند، فرانسه، یونان، مجارستان، ایرلند، اسرائیل، کره، نروژ، پرتغال، سوریه، جمهوری اسلواکی، اسلوونی، اسپانیا، سوئد، ترکیه، انگلستان	اعطای وام مستقیم به SME ها
استرالیا، یونان، مجارستان، پرتغال، جمهوری روسیه، اسپانیا، ترکیه، انگلستان	یارانه نرخ سود
استرالیا، بلژیک، کانادا، شیلی، دانمارک، فنلاند، فرانسه، یونان، مجارستان، ایرلند، اسرائیل، مکزیک، هلند، نیوزلند، نروژ، پرتغال	حمایت از کسب و کار، منابع مالی مربوط به حقوق صاحبان سهام و سرمایه گذاری های ریسک پذیر

معاونت بررسی های اقتصادی

اسپانیا، سوئد، ترکیه، انگلستان	
جمهوری چک، فرانسه، پرتغال، جمهوری روسیه، انگلستان	بانک های SME
استرالیا، کلمبیا، دانمارک، فنلاند، هلند، نیوزلند، سوئد	مشاوره در زمینه کسب و کار
بلژیک، فنلاند، ایتالیا، نیوزلند، نروژ، اسپانیا، سوئد، ترکیه	معافیت های مالیاتی، استمهال پرداخت مالیات
بلژیک، فرانسه، ایرلند، نیوزلند، اسپانیا	واسطه گری اعتباری
ایرلند، دانمارک	اهداف بانکی برای اعطای وام به به SMEها، نرخ بهره منفی برای سپرده های نزد بانک مرکزی
انگلستان	کمک های مالی بانک مرکزی به بانک ها که مرتبط با نرخ خالص وام است

منبع: ۲۰۱۴، Financing SMEs and Entrepreneurs and OECD Scoreboard

بنگاه های کوچک و متوسط در ترکیه

تعریف بنگاه های کوچک و متوسط در کشور ترکیه به طور کامل با تعریف اتحادیه اروپا همخوانی ندارد. همانطور که در قسمت های قبلی نیز اشاره شد، بر اساس قوانین ترکیه بنگاه های کوچک و متوسط، واحدهای اقتصادی هستند که کمتر از ۲۵۰ نفر کارکن دارند و گردش مالی سالانه و ارزش ترازنامه ای دارایی آنها از ۴۰ میلیون تتر تجاوز نمی کنند. در ترکیه بیش از ۹۹ درصد بنگاه ها، کوچک و متوسط هستند که بیش از ۹۸ آنها را بنگاه های کوچک با حداکثر ۱۹ نفر کارکن تشکیل می دهد. بنگاه های بزرگ تنها ۰٫۱ درصد از بنگاه های این کشور را دربر می گیرند. شکل ۱ ترکیب بنگاه ها را در ترکیه نشان می دهد.

شکل ۱- ترکیب تعدادی بنگاه های اقتصادی در ترکیه به تفکیک اندازه بنگاه ها

منبع: ۲۰۱۴، Financing SMEs and Entrepreneurs and OECD Scoreboard

اعطای تسهیلات به بنگاه های کوچک و متوسط در ترکیه

تسهیلات اعطایی به کسب و کارها و بنگاه های کوچک و متوسط در ترکیه به ترتیب ۱۷۴ درصد و ۱۵۶ درصد طی بازه زمانی ۲۰۰۷-۲۰۱۲ افزایش یافته است.

تسهیلات اعطایی به بنگاه های کوچک و متوسط در ترکیه از یک الگوی رشد پایدار در طول بازه زمانی مذکور (به جز سال ۲۰۰۹) پیروی می نماید. وام های اعطایی به این بنگاه ها تنها در سال ۲۰۰۹ با کاهش ۱,۶ درصدی همراه بوده است. رشد ۲۰,۵ درصدی این تسهیلات طی سال ۲۰۱۲ نسبت به سال ۲۰۱۱، رقم تسهیلات اعطایی به بنگاه هایی با حداکثر ۲۵۰ نفر کارکن را به ۱۹۶,۲ میلیارد لیر ترکیه رسانده است.

مجموع تسهیلات اعطایی به کسب و کارها نیز طی سال های ۲۰۱۲-۲۰۰۷ همچنان با رشد پایداری همراه بوده و در سال ۲۰۱۲ با رشد ۱۴,۷ درصدی به ۵۲۲,۹ میلیارد لیر ترکیه رسیده است.

همانطور که در جدول ۶ نشان داده شد، سهم بنگاه های کوچک و متوسط از مجموع تسهیلات پرداختی به کسب و کارها در ترکیه طی سال ۲۰۱۲، معادل ۳۷,۵ درصد بوده که نسبت به سهم ۴۰,۱ درصدی سال ۲۰۰۷ با کاهش تقریباً ۳ درصدی مواجه بوده، اما در مقایسه با سهم ۳۵,۷ درصدی سال ۲۰۱۱ افزایش یافته است.

مطالبات غیر جاری در کشور ترکیه، ۴,۴۸ درصد از مجموع تسهیلات پرداختی به کسب و کار را طی سال ۲۰۱۲ تشکیل داده است. بر اساس آخرین نماگر بانک مرکزی ایران^{۴۷}، نسبت تسهیلات غیر جاری به کل تسهیلات (ارزی و ریالی) در سال ۱۳۹۲، برابر با ۱۴,۱ درصد می باشد.

نسبت مطالبات غیر جاری بنگاه های کوچک و متوسط در ترکیه به مجموع تسهیلات اعطایی به آنها طی سال ۲۰۱۲، معادل ۳,۲۶ درصد بوده است.

بنابر سخنان رئیس کل بانک مرکزی وقت در همایش بنگاه های کوچک و زودبازده، سهم مطالبات سر رسید گذشته و معوق بنگاه های کوچک اقتصادی زودبازده و کارآفرین ایران تا پایان خرداد ماه ۱۳۹۳ معادل ۱۳,۶ درصد بوده است. بر اساس بررسی های انجام شده توسط کارگروه های بانک مرکزی، علت بالا بودن مطالبات غیر جاری بنگاه های کوچک زودبازده و کارآفرین در ایران انحراف بالای تسهیلات اعطائی به این بنگاه ها و عدم نظارت کافی گزارش شده است.

^{۴۷} نماگر شماره ۷۵ بانک مرکزی ج.ا.ا.

معاونت بررسی های اقتصادی

جدول ۸- مطالبات غیر جاری بنگاه های کوچک و متوسط در کشور ترکیه

۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹	۲۰۰۸	۲۰۰۷	
۵۲۲۹۳۷	۴۵۶۰۲۵	۳۵۲۴۳۸	۲۶۲۶۸۶	۲۵۰۳۰۹	۱۹۰۸۲۴	مجموع تسهیلات کسب و کار (میلیون لیر ترکیه)
۲۳۴۰۸	۱۸۹۷۳	۱۹۹۹۳	۲۱۸۵۳	۱۴۰۵۳	۱۰۳۴۵	مجموع مطالبات غیر جاری (میلیون لیر ترکیه)
۴,۴۸	۴,۱۶	۵,۶۷	۸,۳۲	۵,۶۱	۵,۴۲	سهم مطالبات غیر جاری از تسهیلات کسب و کار (درصد)
۱۹۶۲۲۴	۱۶۲۸۰۳	۱۲۵۴۶۸	۸۳۲۷۱	۸۴۶۰۵	۷۶۵۲۱	تسهیلات کسب و کار- بنگاه های کوچک و متوسط (میلیون لیر ترکیه)
۶۳۹۱	۵۱۸۰	۵۸۹۲	۶۸۹۲	۴۲۶۰	۲۸۷۳	مطالبات غیر جاری بنگاه های کوچک و متوسط (میلیون لیر ترکیه)
۳,۲۶	۳,۱۸	۴,۷۰	۸,۲۸	۵,۰۴	۳,۷۵	سهم مطالبات غیر جاری از تسهیلات بنگاه های کوچک و متوسط (درصد)
۳۷,۵	۳۵,۷	۳۵,۶	۳۱,۷	۳۳,۸	۴۰,۱	سهم تسهیلات اعطایی به بنگاه های کوچک و متوسط از مجموع تسهیلات کسب و کار (درصد)

منبع: Financing SMEs and Entrepreneurs and OECD Scoreboard, ۲۰۱۴

یافته های کلیدی گزارش تامین مالی سازمان توسعه همکاری های اقتصادی

سازمان توسعه و همکاری های اقتصادی بنابر تحقیقاتی که در خصوص وضعیت بنگاه های کوچک و متوسط در کشورهای مختلف انجام داده، به طور خلاصه به نتایج زیر دست یافته است:

➤ با وجود کاهش نرخ بهره، همچنان بنگاه های کوچک و متوسط با محدودیت در زمینه دسترسی اعتباری مواجه هستند.

➤ شرایط اعتباری برای بنگاه های کوچک و متوسط در مقایسه با شرکت های بزرگ سخت تر و شدیدتر است. اگر چه در سال ۲۰۱۲، ۱۸ کشور در میان ۳۱ کشور کاهش نرخ بهره اسمی را تجربه کردند، اما اسپرد نرخ بهره^{۴۸} بین بنگاه های بزرگ و بنگاه های کوچک و متوسط در بسیاری از موارد افزایش یافته است. علاوه بر این، در بسیاری از کشورهای مورد مطالعه، الزامات وثیقه ای طی سال ۲۰۱۲ افزایش یافته است. چنین موضوعی بیانگر افزایش ریسک گریزی در بانک ها می باشد.

➤ تاخیر پرداخت و ورشکستگی در سال ۲۰۱۲ برای اغلب کشورهای مورد مطالعه افزایش یافته است. چنین موضوعی را می توان به محدودیت گردش وجوه نقد^{۴۹}، عدم دسترسی کافی بنگاه ها به منابع مالی، محدودیت نقدینگی مشتریان و بنگاه های در حال ورشکستگی یا کسب و کارهای روبه انحلال نسبت داد.

^{۴۸} interest rate spreads

^{۴۹} cash flow

معاونت بررسی های اقتصادی

- با وجود بهبودهایی که در زمینه تامین مالی از طریق سرمایه صورت گرفته، منابع مالی جایگزین برای بنگاه های کوچک و متوسط و کارآفرینان محدود شده است.
- اگرچه تامین مالی از طریق سرمایه طی سال های گذشته به شدت تحت تاثیر بحران های مالی قرار گرفت، اما صندوق های سرمایه ای^{۵۰} طی سال ۲۰۱۲ به دلیل اقدامات سیاستی هدفمند در شمار زیادی از کشورها به سطح قبل از بحران بازگشتند. با این وجود، وام های بانکی همچنان رایج ترین منبع تامین مالی خارجی برای بنگاه های کوچک و متوسط و کارآفرینان از جمله شرکت هایی با رشد بالا و نوآور می باشند.
- یکی از مهم ترین ابزارهای مالی غیر بدهی^{۵۱} که منجر به بهبود ساختار سرمایه ای شرکت ها، کاهش آسیب پذیری به هنگام فشار و کاهش وابستگی به بخش بانکی می شود و برای قدم نهادن به مرحله جدیدی از توسعه به شرکت ها کمک می کند، تامین مالی نیم اشکوب است که اغلب شرکت های کوچک و متوسط با چنین ابزار تامین مالی سازگار نیستند؛ به طوری که اغلب شرکت هایی که از این ابزار استفاده می کنند، در آینده نیازمند تامین مالی از طریق بدهی و سرمایه خواهند شد.
- اغلب دولت ها اقدامات حمایتی برای تامین مالی شرکت های کوچک و متوسط را توسعه داده اند و ابزارهای جدیدی را به کار گرفته اند. استفاده از ضمانت های دولتی برای تضمین تسهیلات بانکی به بنگاه های کوچک و متوسط، گسترده ترین اقدامی می باشد که در این زمینه انجام شده است. علاوه بر این، اقدامات جدیدی مانند ارائه سریع و کاهش تشریفات به برخی از برنامه ها افزوده شده است. ابزارهای عمومی دیگری که برای بهبود وضعیت تامین مالی بنگاه های کوچک و متوسط به کار گرفته شده اند، عبارتند از: وام های مستقیم^{۵۲}، وام های کوچک^{۵۳}، ضمانت های صادراتی^{۵۴}، حمایت از سرمایه گذاری مخاطره پذیر (به شکل همکاری های مالی و اعتبارات مالیاتی برای سرمایه گذاران و یا ترویج تامین مالی نیم اشکوب).
- انتظار می رود که شرایط تامین مالی در اغلب کشورها طی سال های ۱۴-۲۰۱۳، بنگاه های کوچک و متوسط و کارآفرینان را با چالش روبه رو سازد.
- بهبود مجموعه داده ها به منظور تحلیل روند تامین مالی بنگاه های کوچک و متوسط و کارآفرینی میان کشورهای مختلف در زمان های متفاوت ضروری است.
- داده های بهتر منجر به شناسایی دقیق نیازهای مالی کسب و کارها می شود و مبنایی برای سیاست گذاری آگاهانه فراهم می آورد. به منظور دستیابی به اطلاعات مفید و کاربردی یکپارچه سازی داده ها

^{۵۰} equity funding^{۵۱} non-debt financing instruments^{۵۲} direct loans^{۵۳} micro loans^{۵۴} export guarantees

معاونت بررسی های اقتصادی

و استاندارد سازی روش های جمع آوری اطلاعات ضروری است. برخی از راهکارهایی که توصیه می شوند، عبارتند از: ایجاد تمایز میان شرکت های با کارفرما و بدون کارفرما، گزارش کردن جریان ها و انباشت های متغیرهای مربوط به وام، اطلاعات بیشتر در خصوص فرمول بندی وام، یکپارچه سازی تعاریف سرمایه گذاری مخاطره پذیر از نظر مرحله توسعه.

➤ اهداف بلند مدت به هنگام بودن، مقایسه پذیری، شفافیت و یکپارچه سازی اطلاعات باید به طور فعال دنبال شوند؛ به ویژه از طریق ایجاد موسسات مالی که به طور منظم به مقامات مسئول در تسهیلات بنگاه های کوچک و متوسط، نرخ های بهره، حمایت های دولت برای اعطای وام و الزامات وثیقه ای گزارش می دهند.

جمع بندی

➤ نظر به اینکه حجم مطالبات غیر جاری نسبت به تسهیلات اعطایی بانک ها در ایران در سطح نسبتاً بالایی قرار دارد، توصیه می گردد؛ واگذاری تسهیلات به صنایع کوچک و متوسط مانند وجوه اداره شده تحت نظارت صورت گیرد.

➤ در میان شیوه های تامین مالی پیشنهادی به نظر می رسد روش های زیر قابلیت به کارگیری در ایران را نیز داشته باشند:

- تامین مالی خصوصی (غیر بورسی)، ریسک بالا
- زیرکلید گرفتن انبار، ریسک پایین
- خرید دین توسط واسطه های مالی، ریسک متوسط روبه پایین
- تنزیل اسناد دریافتی، ریسک پایین

➤ با توجه به ضرورت وجود داده های دقیق برای شناسایی نیازهای مالی بنگاه های کوچک و متوسط و اتخاذ سیاست های آگاهانه در زمینه تامین مالی این بنگاه ها، به نظر می رسد عدم امکان دسترسی به آمارهای تسهیلات اعطایی سیستم بانکی به بنگاه ها (به تفکیک کوچک، متوسط و بزرگ) در ایران مشکلاتی را برای ارزیابی عملکرد این بنگاه ها فراهم آورده است، لذا پیشنهاد می شود آمار تسهیلات بانکی بر اساس اندازه بنگاه ها نیز ارائه گردد.

➤ به منظور ایجاد سهولت در فرایند تامین مالی بنگاه های کوچک و متوسط (به خصوص واحدهای کوچک یا تازه تاسیس شده تولیدی که در تامین وثائق مورد نیاز برای دریافت تسهیلات بانکی با مشکل مواجه می شوند)، استفاده از خدمات صندوق ضمانت سرمایه گذاری صنایع کوچک مفید به نظر می رسد.

تهیه و تنظیم: عاطفه قاسمیان

آبان ماه ۱۳۹۳

منابع:

۱. استیری، روح الله و مشیری، بنیامین. (۱۳۹۱)، "ابزارهای تامین مالی بنگاه های دانش بنیان"، مجموعه مقالات دومین کنفرانس بین المللی توسعه نظام تأمین مالی در ایران.
۲. اسلامی بیدگلی، غلامرضا و بیگ دلو، مهدی. (۱۳۸۴)، "بررسی معیارهای موثر در ارزیابی کسب و کارهای مخاطره آمیز کارآفرینانه"، دانش مدیریت، شماره ۶۸، ص ۳-۳۰.
۳. نیلی، فرهاد، ۱۳۹۲، "تامین مالی شرکت های بورسی"، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران.
۴. نیلی، مسعود، ۱۳۹۱، "افزایش توان رقابت پذیری صنعتی ایران (رویکردی جامع به تحولات بهره وری در صنعت ایران)"، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران.
۵. نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی ج.ا.ا، شماره ۷۵.

۶. Gibson, T. and Vaart, H. J. van der. (۲۰۰۸), "Defining SMEs: A Less Imperfect Way of Defining Small and Medium Enterprises in Developing Countries", Brookings Global Economy and Development.
۷. Financing SMEs and Entrepreneurs and OECD Scoreboard Report, (۲۰۱۴), from Organisation for Economic Co-operation and Development.
۸. <http://www.amar.org.ir/>
۹. <http://www.cbi.ir/showitem/۱۲۰۹۶.aspx>
۱۰. <http://www.investopedia.com/terms.asp>
۱۱. <http://www.investopedia.com/terms/m/mezzaninefinancing.asp>
۱۲. www.ec.europa.eu/enterprise/sme-definition